

Foto: Morgonen den 28 april 1945 i Malmö hamn.

Every face has a name

En filmhandledning från Svenska filminstitutet

Rek för åk 8 – gymnasiet

I april 1945 anländer en båt med 1 948 överlevande från de nazityska koncentrationslägren till Malmö. Till en frihet som kan vara komplicerad att helt plötsligt befinna sig i. Idag anländer med stor fara för sina liv tusentals flyktingar till i första hand Grekland och Sicilien i Italien. Parallellerna är slående. *Every face has a name* är ett kollage av journalfilmer och bilder från samtiden som ställer frågor om historia, medmänsklighet och global politik.

Handling

Det börjar med färgbilder på skeppsvrak, några övergivna skor; att något tragiskt har hänt förstår vi. Sen en bild på en madonnastaty som med ett barn i famnen till synes fridfullt står vänd ut mot havet. Därpå svartvita journalfilmer där vi ser hur en båt anlöper Malmö hamn. Ombord finns flyktingar, mest kvinnor och barn som befriats ur de nazistiska koncentrationslägren i Polen och Tyskland. Året är 1945 i april och det andra världskriget är på väg att ta slut.

Vi ser mestadels glada ansikten som tittar in i kameran. Många vinkar förväntansfullt. Men där finns även förvirring, rädsla och ett djupt vemod eller sorg att läsa i människornas ansikten. Vi kan bara fantisera om vilka erfarenheter och minnen de bär med sig till Sverige och friheten, då för sjuttio år sedan. Och det är liknande ansikten vi ser i nyheterna nästan dagligen. Dessa bilder återkommer hela tiden men med olika människor i fokus allteftersom vi lär känna några av dem. Ansikten som filmens upphovsmän lyckats knyta till olika namn och som sedan har spårats upp där de bosatt sig på olika håll i världen.

Vi möter Fredzia Marmur från polska Lodz som nu bor i Toronto i Kanada. Hon upptäcker sig själv nio år gammal i de journalbilder som filmteamet spelar upp på en laptop för henne. ”Herregud, det är jag!” Hon berättar om Röda Korspaketet de fick, hur äventyrligt allt var. ”Att vi skulle bli befriade trodde jag var ännu en historia min mamma berättade för att göra mig glad.” Fredzia känner igen ytterligare ett par kvinnor, Sara Novak och Rusjka – som blev svårt misshandlad i lägret. ”Det var så överkligt, en helt ny värld där alla vara glada.”

Elsie Ragusin från New York minns bara att hon var så glad och att hon tänkte: Kan detta vara sant? ”När vi fick mat kände vi sån tack-samhet”, men särskilt minns hon alla vänliga leenden hon möttes av. En uppenbar bristvara under tiden i koncentrationslägret i Auschwitz dit hon fördes från Italien där hon var på släktbesök 1939 men fastnade på grund av kriget som bröt ut, senare anklagad för att vara spion. Hon har starka minnen kring när läkarna undersökte henne i Malmö hamn – ”det var svårt, jag ville inte bli tagen på, jag hade så obehagliga minnen av läkare från lägret”. I en ram på hennes vägg ser vi en bild på en ung man; Tony från Lussinpiccolo. ”Vi förlovade oss och skulle gifta oss, men vi skiljdes åt och ingen visste var den andre var”, berättar Elsie. Han gick på sjön och försvann under kriget, hans skepp torpederades. ”Jag tänker ofta på honom, vad som kunde ha blivit.”

En grupp norska motståndsmän från lägret i Sachsenhausen var med på båten. De hade tagit till vapen mot den brutala tyska ockupationen. Svenn Martinsen var 23 år och en av dem och han berättar om hur nazisterna experimenterade med barn i lägret Neuengamme som var ett underläger till Sachsenhausen, strax utanför Hamburg. Det är något han aldrig har kunnat glömma. Svenn utbildade sig senare till lärare och är ännu sjuttio år efteråt nära till tårar.

I Tel Aviv i Israel hittar filmarna Nurit Stern som frankt svarar att; ”nej, jag är inte intresserad av att bli påmind om den tiden men jag kan tala om befrielsen och titta på de bilderna, det var en tid jag vill minnas”. Kedjerökande berättar hon om hur upprörd hon blev när hon tvingades slänga sina kläder; ”som jag hade bytt till mig för en brödranson i lägret.” Då, 1945, hette hon Nurit Quastler och var fjorton år när hon kom till Malmö med sin mamma Olga som i sin tur lärde känna Rosetta Achmed i lägret, hon blev sen sjuksköterska i Skottland. År 1950 flyttade Nurit till Israel. ”Du ser glad ut”, konstaterar regissören Magnus Gertten lite frågande. ”Jag var antagligen väldigt glad”, svarar Nurit. Om andra minnen från kriget vill hon inget säga, men hennes leende är ändå varmt och vackert.

Så klipper filmen till hamnstadens Pozzallo, fem mil söder om Siracusa på Siciliens sydspets. Det är juli 2014 och bilderna kan påminna om bilderna från Malmö 1945. Vi ser poliser, en präst och en båt som löper in i hamnen.

Syskonen Bernhard Kempler och Anita Lobel var 8 och 10 år gamla när de mötte friheten i Malmö. ”Våra föräldrar skickade iväg oss så vi fick fly undan tyskarna när vi bodde i Krakow.” Bernhard var utklädd till flicka från tre års ålder och hette Bernadeta Ziemianska, chansen var större att klara sig då.

Klipp igen till Pozzallo, Sicilien. Vi ser ett övergivet, nästan spöklikt skepp guppa på vågorna och föras in till hamn. Räddningsarbetarna är vitklädda och försedda med munskydd.

Så fångar filmen in två kvinnor som sitter hukande med sina barn i knyten intill sig i hamnen i Malmö. Sabina Glozacka greps i Warszawa 1944. Hennes son Ryszard bor nu i Oxelösund. ”Du kunde ha legat bland soporna på baksidan”, berättar han att hans mamma en gång sa. Jag var sex veckor gammal då. Sen, när jag blev äldre längtade jag efter en far. Men mamma höll det hemligt. ”Var jag inte välkommen, eller var det något annat? ... Mamma var väldigt kall, kärleken till henne tynade bort, den bara upphörde.” När hon dog var det som vilken person som helst hade gått bort, berättar Ryszard.

Den andra kvinnan med barn var Maria Gorska och greps också hon under upproret i Warszawa 1944. Sonen Piotr berättar att efter ett halvårs sjukvård i Sverige fick vi välja vart vi ville åka. Mamma valde Polen, hon ville leta efter sin man som kriget hade skiljt henne från. Men han hade en ny fru i Sopot. Jag vågade aldrig kontakta honom, jag har alltid känt mig underlägsen och sämre än andra. ”Så gör krig med människor”, avslutar Piotr som nu bor i Drezenko i Polen.

Så Pozzallo igen, på kvällen. Förmodligen döda människor bärs i enkla kistor eller plastsäckar från båten och placeras i en skåpbil av vitklädd räddningspersonal.

Mr Jackson intervjuas i Paris, Frankrike. ”Varför skulle jag känna igen någon ...?”, säger han motsträvigt. Men så upptäcker han sin mor. ”Vad kan du se i hennes ansikte?”, frågar Gertten. ”Inget.” ”Man ser ingen tydlig glädje över att ha blivit befriad?” ”Nej.” Sen lägger Phillip Jackson till: ”Hon visste då inte vad som hänt hennes make och barn, så hon hade ingen större anledning att glädjas”. Vi skulle ha dödat alla tre då vi var aktiva i motståndsrörelsen, la résistance, i Paris. Min far och jag kom efter den 2 maj till Sverige från Lübeck. Vårt fartyg beskötts med raketer och kulspruteeld, jag var en av få överlevande. Min far försvann, jag letade ett tag efter honom men det var lönlöst. Både min mor och jag dekorerades senare med Heder-slegionen. Men vare sig glädje eller stolthet går att spåra i Phillip Jacksons ansikte.

Tysta bilder från Pozzallo. Det är kväll och vi ser personal och flyktingar i hamnen, många barn.

Judith Popinski har svårt att känna igen sig på journalfilmen från 1945. Men Eda Karo, Mala Landsberg, Lolka Cael och Masza Stern känner hon igen. ”Vi var fem som höll ihop, vi kom från gettot i Lodz och hamnade i samma barack, nummer 23, i Auschwitz. Våra familjer mördades samma dag vi kom”. Det närmsta vi hade var en god vän, en livlina, berättar Judith. ”Vi hade ett starkt ansvar för varandra ... det är helt underbart att se dem igen, de blir som levande på nytt. De har fått tillbaka sina namn bland alla dessa anonyma.” Sen säger Judith; ”Det är förmodligen jag där till höger.” Men jag hade ju rakat hår, jag hade aldrig sett mig i någon spegel. Men det är säkert jag eftersom jag står där alldeles bredvid mina vänner. Judith bosatte sig i Sverige och återförenades med sin pojkvän från Lodz.

Åter till Pozzallo dit 596 flyktingar anlände den aktuella dagen teamet var där. Barn, kvinnor och män kom över Medelhavet i en fiskbåt. När den italienska flottan förde iland båten upptäcktes 45 döda under däck.

Vi ser Modou Ceisa och Alpha Touray från Gambia i Västafrika. Vi möter Wafaa Zin med man och fyra barn som flydde undan kriget i Damaskus, Syrien.

Foto: Överlevaren Nurit Stern numer bosatt i Herzelia, norr om Tel Aviv.

Filmens tillkomst

Filmaren Magnus Gertten – som tidigare gjort filmerna *Hoppets hamn* (2011) samt *Tusen bitar* (2014) om sångaren Björn Afzelius – har via båtens passagerarlistor sökt reda på vilka namn som döljer sig bakom de annars anonyma ansiktena. Han har ställt sig frågan; vilka var de? Ett detektivarbete som pågått från och till sedan år 2008 och som fört honom och filmteamet till olika platser i världen; till Kanada, USA, Israel, Sverige, Frankrike och Polen. Många av kvinnorna har också gift sig och tagit nya efternamn vilket förstärker försvårat sökandet. I en intervju förklarade Magnus Gertten att det har handlat om nyfikenhet – vilket han poängterar är en grundförutsättning för empati, alltså inlevelseförmåga i andras liv och öden. Och då kommer insikten om att steget från människorna där och då i Malmö och till dagens ensamkommande flyktingbarn, ja, det steget är inte särskilt långt.

”Jag kan som dokumentärfilmare bara visa: Här är människorna, flyktingarna. Nu står de vid vår dörr och vi måste hantera det”, berättar Magnus Gertten. Filmens kanske viktigaste ambition är att den gör individer av och förmänskligar dem som annars ofta presenteras som en anonym massa. Filmen lyfter fram flyktingarnas personliga berättelser och gör individer av en grupp som vanligtvis bara presenteras som en homogen grupp.

- Filmens regissör Magnus Gertten har tillbringat långa stunder i olika arkiv för att söka hitta och para ihop namn med verkliga människor. Vad är ett arkiv? Varför tror ni att det är så viktigt med att vi har arkiv – alltså ett nåbart historiskt minne, öppet för alla att leta och forska i. Handlar det till och med om en demokratisk rättighet till ett lands minne?
- Ta reda på vilka arkiv som finns i Sverige. Vilka nationella arkiv finns det? Finns det regionala och lokala arkiv nära er hemort? Vem har ansvaret för att bevara arkiven?
- Om ni kommer i kontakt med ett arkiv, ta reda på mer om hur urvalet för vad som är relevant att bevara går till. Hur kommer arkivarierna fram till vad som ska bevaras och som ska slängas?

- Vad händer med en plats/land/händelse som inte bevaras i arkiv? Hur påverkar det historieskrivning?

Vad lär oss historien?

Arkiv kan bestå av diarieförda pappersdokument i djupa källarvalv med balanserad fuktighet eller de kan vara digitalt sparade och nåbara på Internet. Men de nya medierna har inte alltid blivit kunskapsspridare. Internet svämmar över av sidor som förnekar Förintelsen och försöker knyta varje illdåd – det må vara vid World Trade Center eller på Utöya – till förmenta konspirationer. Just konspirationsteorier om ”judars makt och hemliga anslag” är klassiska i antisemitismen.

- Diskutera begreppet historieskrivning. Hur vet vi om en historieskrivning är ”sann” eller ”falsk”? Hur kan vi vara källkritiska till hur historiska förlopp tolkas och tecknas ned?
- Går det att skildra historia alltigenom objektivt?
- Tillgången till historien(eller historier) är en viktig faktor som påverkar hur vi upplever vår värld och samtiden – och då inställer sig omedelbart frågan om vi kan lära något av historien? Ta fram exempel på när vi lärt oss en historisk läxa – samt exempel på när vi ingenting lärt av historien. Det finns massor av exempel här, så ge inte upp.
- Välj ut några av personerna i filmen och gör en karaktärsbeskrivning av dem. Vem var, till exempel, Sverre Martinsen, den norske motståndskampen? Och Nurit Stern som inte vill minnas – vad tänker eleverna om henne? Eller Ryszard, Sabina Glozackas son som tyckte att hans mamma blev så kall i livet. Varför blev det så tror ni? Eller Bernhard Kempler som inte kände igen de föräldrar som kriget separerat barnen från och som tycks märkt för livet av detta öde – hur kan vi förstå det? Och Elsie Ragusin, hur tror ni hennes liv hade blivit om inte kriget kom och tog hennes livs kärlek ifrån henne?

Foto: Anländande flyktingar på Sicilien, 1 juli 2014.

Att ta ansvar på olika nivåer

Vi får egentligen inte veta mycket om dessa människor, bara korta fragment och tankar när de ser sig tillbaka och minns den där dagen för 70 år sen. Några bjuder lite mer på sig själva, andra är sammanbitna och liksom låsta inom sig. Det är lätt att inse att bilderna de ser också väcker smärtsamma minnen.

Intresset är stort i Sverige för vad som hände under det andra världskriget 1939 – 1945. Kampen mellan ont och gott tog sig sådana groteska uttryck med koncentrationslägren och massmördandet av judar, romer, funktionsuppsatta, homosexuella och allmänt ”oliktänkande”. Men vi måste vara noga med att förstå att det som skedde under andra världskriget visserligen var av en ofattbar skala men i grunden inte handlar om något unikt. Det har skett tidigare i historien och det sker även nu – i våra dagar. Blickar vi runt i vår samtid syns exploatering, folkmord, diskriminering och annan typ av orättvisa på många håll runt om i världen. Det tar sig inte uttryck på samma sätt, men nog syns de sociala och politiska klyftorna tydligt.

Det står skrivet i Talmud; ”Den som räddar ett människoliv räddar en hel värld”. Och där har vi alla ett ansvar, vi kan välja att titta bort och inte låtsas se – och vi kan välja att göra något, att engagera oss.

Där har vi ett föredöme att hämta inspiration från i Raoul Wallenberg som med uppenbar fara för sitt eget liv lyckades rädda många människors liv i Budapest när nazisterna härjade där som värst hösten 1944 – och som ju själv sen dukade under i kampen.

Wallenbergs exempel visar också på den moraliska handlingens räckvidd, på kraften hos en enskild individ, vad en människa kan åstadkomma. Det är förstås inte många idag som kan möta de utmaningar och de risker Raoul Wallenberg ställdes inför då, 1944. Men det är lätt att vända bort blicken när någon är i trångmål eller blir hotad. Det är i det lilla, i vardagen som modet provas.

- Ingen svensk har fått så många gator och torg uppkallade efter sig och har så många minnesmärken som Raoul Wallenberg. Forska i och diskutera hans gärning och jämför med vad som görs idag för flyktingar och de svaga i samhället och hur den svenska debatten kring flyktingar och flyktingpolitik förs.
- Till synes enkelt korsklipper filmen mellan de gamla journalfilmerna från 1945, intervjuerna med några av de överlevande från kriget – med bilder från Pozzallo på Sicilien 2014. Filmens första bild visar

en madonna med sitt barn i famnen som står vänd ut mot havet. Hur skulle ni tolka den bilden? Och vilken effekt uppnår filmaren genom att korsklippa mellan dåtid och nutid? Vilka slutsatser drar ni?

- *Apropå Every Face Has a Name*: Nästan dagligen kommer nyheter om flyktingar som har drunknat i vattnen mellan Tunisien eller Libyens kuster och Sicilien i det hägrande Europa. Under förra året 2014, omkom mer än 3 000 flyktingar i Medelhavets vågor. Alla anonyma, alla utan namn. EU har svårt att angripa problemet, och det är lätt att förstå att flyktingarna känner att få bryr sig. Varför tror ni dessa mänskliga tragedier kan ske igen och igen? Varför kan vi inte i dessa sammanhang lära oss av historien?

- ”Ordet i min makt” – skrev en gång August Strindberg, vilket har blivit lite av ett talesätt. Med ord styr vi mer eller mindre medvetet hur lyssnarna eller /läsarna uppfattar undertexten i ett uttalande. ”Massinvandring” är ett exempel”, ”flyktingströmmar” ett annat. I botten handlar det ju alltid om människor, om liv, lika mycket värda som vilket annat liv som helst, om vi ska sätta någon tro till FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna om allas lika värde. Har ni andra exempel där orden direkt eller indirekt styr en uppfattning i en viss politisk riktning? Hur kan vi använda ett konstruktivt språk i dessa samtal? Kan språk någonsin vara ”neutral”? Hurdå isåfall?

Under EU finns ett organ som heter Frontex, (av franskans front extérieur – alltså yttre gräns) bildat 2004 – formellt kallat ”Europeiska byrån för förvaltningen av det operativa samarbetet vid Europeiska unionens medlemsstaters yttre gränser”. Myndigheten har sitt säte i Warszawa i Polen och är EU:s säkerhetsmyndighet för de så kallade yttre gränserna och samordnar gränsbevakningen för att säkerställa skyddet vid EU:s gränser mot icke-medlemsländer. Det handlar i första hand om Grekland och Italien som är de länder som primärt tar emot de flesta av de flyktingar som kommer till Europa.

Frontex arbetar med utbildning av gränspersonal, om att bistå varandra när omständigheterna är exceptionella, att göra riskanalyser och så vidare. Men även om att rädda människor som kommer i överlastade och farligt ranka båtar där risken för att drunkna är överhängande.

- Europa kallas ibland ”Fästning Europa” på grund av sina hårda gränser mot omvärlden. Vi släpper ogärna en jäkel över bron, för att använda ett gammalt uttryck. Diskutera ur ett medmänskligt perspektiv det (o)rättvisa i att européer fritt kan resa vart de vill, bara de har pengar, alltmedan någon av ickeuropeiskt ursprung tvingas ha visum – alltså godkänd av landet att få komma in. Vilka krafter är det som gör att det fungerar så? Handlar det enbart om ekonomisk makt?

- Hur definierar ni rättvisa i ett globalt politiskt sammanhang? Vad tycker ni att vi kan göra för att göra världen mer rättvis för alla medborgare?

- Hur skulle ni vilja beskriva Europas migrationspolitik? Vilka faktorer är med i spelet? Handlar det om ekonomi? Om rädsla för kulturkrockar? Tillgången på jobb? Här krävs förstås viss egen grundforskning och det kan därför vara bra att dela upp klassen i olika ämnesområden eller teman.

PRODUKTIONSUPPGIFTER

Sverige 2015

Producent: Lennart Ström, Magnus Gertten & Dag Hoel

Regi: Magnus Gertten

Musik: Hans Appelqvist

Foto 1945: Gustaf Boge

Foto 2000-tal: Adam Makarenko, Caroline Troedsson mfl

Tekniska uppgifter:

Speltid: 76 minuter

Censur: Icke granskad (från 15 år)

Svensk premiär: 2015-02-15

Webbplats: www.everyfacehasaname.com

Distribution

Auto Images

Monbijougatan 17e

211 53 Malmö

+46 (40) 661 01 60

ann@autoimages.se

Redaktion

Text: Andreas Hoffsten

Redaktör: Kaly Halkawt

Svenska Filminstitutet, juni 2015

Kontakt

filmiskolan@sfi.se

www.sfi.se/filmiskolan

Observera

Svenska Filminstitutet kan inte garantera att filmen finns i distribution sedan den har slutat visas på ordinarie biografrepertoar. Via länken www.sfi.se/filmdistribution kan ni lära er mer om hur man hittar och bokar film.